

УДК 811.161.2'27-26"15/16": 316.1

ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНІ ЧИННИКИ В ЗАПРОВАДЖЕННІ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС XIV–XVII ст.

Ірина Фаріон

*Національний університет "Львівська політехніка"
вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна
iryna.farion@gmail.com*

У статті досліджено характер та вплив державно-релігійних чинників на запровадження староукраїнської (руської) мови в освітній процес у XIV–XVII ст. Цей вплив тривав через два середовища: урядово-шляхетське та духовно-освітнє. Проаналізовано основні гетьманські приписи щодо використання староукраїнської мови в освітній царині та характерну неадекватність такої діяльності у православному духовному середовищі. Вислідом панславистської та ксенофільської орієнтації найвищого православного духовництва та політичного узалежнення України від Москви стало максимальне звуження сфери функціонування староукраїнської мови з другої половини XVII століття.

Ключові слова: державно-релігійні чинники, староукраїнська (руська) мова, братства, мовно-освітні приписи, духовно-освітнє середовище.

Предметом нашого дослідження є державно-релігійні чинники у запровадженні староукраїнської мови в освітній процес пізньосередньовічного і передмодерного часу. Досі ця проблематика не мала системного дослідження і не розглядалася у контексті соціолінгвістичних студій про статус староукраїнської мови. У статті використовуємо емпіричний та описовий методи, що передбачає залучення маловідомої джерельної бази та її мовно-позамовну аналітику, метод порівняльно-історичного аналізу функціонування староукраїнської мови в освітній царині та залучення матеріалів міждисциплінарного спектру: історії, філософії, релігієзнавства. Синтез цих методів уможливує подати проблему в універсальному розрізі і накреслити перспективи подальшого дослідження статусу староукраїнської мови крізь призму освітнього дискурсу.

В аналізовану пору стосунки між староукраїнською мовою та державою і церквою мали різномірний характер: від гармонійних (у складі ВКЛ) до антагоністичних (після Люблинської унії) чи парадоксальних (у час національно-визвольних змагань у половині XVII ст.). Державно-релігійний чинник уособлений не лише впливом держав, до складу яких інкорпоровано Україну, але й намаганням українських урядово-шляхетських та меншою мірою духовно-освітніх середовищ обстояти своє природне право використовувати староукраїнську (руську) мову в освітньому процесі. Це прагнення тривало на тлі несприятливих обставин, що затягували у свій вир політично-духовний (православний) провід суспільства, а саме: панування сакральних мов, науковий мовний універсалізм та раціоналізм, божественне трактування граматики як логічної словесної світобудови і, найважливіше, відсутність власної держави і щораз стрімкіша всебічна, зокрема релігійна, інкорпорація у Річ Посполиту. Все це разом блокувало вивчення староукраїнської (руської) мови у школах.

Наша мета – простежити цей процес боротьби за мовне право українців у добу пізнього Середньовіччя та передмодерного часу і характер функціонування староукраїнської (руської) мови в освітньому процесі.

До історії українськомовного шкільництва

Про розвиток шкільництва у XIV–XV ст. збережено надто мало свідчень, однак, як зауважив Григорій Нудьга, освітній процес, тримаючись на традиціях, вироблених за часів Руси, не припинявся. Він, зокрема, навів приклад документа з XIV ст., де зазначено, що син галицького князя Данила Лев 8 березня 1301 року видав грамоту священикам Успенської церкви, де підтвердив права й привілеї церкви і звільнив від світського суду священиків, ігуменів, їхніх синів, а також *школярів* [1: 249, 251]. З огляду на панування ідеології священних мов і характер монастирсько-церковної освіти, так званих шкіл-дяківок [2: 278], важко уявити, що на ту пору староукраїнська (руська) мова могла б посідати місце окремого предмета читання чи викладу інших предметів, хоч сповна допустиме її спорадичне проникнення до навчального процесу.

Чи не найкраще свідчить про це освітня стратегія Івана Вишенського, який чітко визначив тодішні навчальні пріоритети: грецька і слов'янська мови викладання, читання і вивчення основних релігійних книг Часословця, Псалтиря, Октоїха, Осмогласника як основних навчальних книг, а також читання проповідей доступною мовою: *“По сем по простоті нашего благочестия віры, боячися жебы есте діти свои хитростию и ерисию латинскою не отравили и не поморили, зелекаю вам, православным, правовірною школу и порадю даю, чего ся учити іміют, чтобы діти ваши спасли и по вас благочестие задержали и християнство своей віры не стратили: в первых, ключь, или грецкую или словенскую грамматику, да учат; по грамматиці же во місто лжливое диалектики (з білого черное, а з черного білое перетворяти учащее) тогда да учат богомолёбного и праведнословнаго Часословца; во місто хитрорічных силогизм и велерічивое реторики тогда учат богоугодно-молёбный Псалтырь; в місто философии надворное и по воздуху мысль разумную скитатися зиждущее тогда учат плачивый и смиреномудривый Охтайк, а по нашему, церковнаго благочестия догматы, – Осмогласник; также конечное и богоугодное предспяние в разумі – дільное богословие, тогда учат святую евангельскую и апостольскую проповідь с толованием простым, а не хитрым, – не слухи (річь упремудривши токмо) чесати словом проповідным, але силу духа святаго влагати в слышащих сердца...”* [Виш., с. 202–203, 185].

Найдавніші прямі вказівки про православні парафіяльні школи стосуються міста Львова (1546 р.), Перемишля (1548 р.), Красностава (Холмського) (1550 р.) і Сянока (1551 р.) [3: 12]. Про існування освітнього українського (руського) закладу у Києві свідчить петиція сейму київської шляхти 1570 року, де заявлено *“кгдаж з младости ішого письма отцове наші учити нас не давали, одно свого руского. І школи теж полское в Києве немаи...”* [4: 43]. У своєму відомому “Духовному заповіті” (1577 р.) каштелян брацлавський Василь Загоровський практично відтворює всі сходинки української (руської) освіти, просячи віддати своїх дітей спершу до *“добре вченого й цнотливого дяка або того дяка Дмитра, що у мене служив, з'єднати і дати їх навчати в домі моім або в церкві святого Іллі у Володимирі руської науки та Письма Святого”*, а відтак *“добре навчити науки латинського письма, і [...] вчити в домі моім”*. Після такої науки каштелян просить віддати дітей *“до науки єзуїтам у Вільні, бо там хвалять дітям добру науку”*. Проте найважливішим в освітній програмі батька для своїх дітей є припис, *“аби письма свого руського й мовлення руськими словами та звичайв цнотливых і покірних руських не забували, а найбільше віри своєї, до якої їх Бог закликав і в ній на цей світ створив...”* [УСПД XVI ст.: 254]. Такі настанови каштеляна перегукуються з вибіркоким ставленням студентів до закордонної науки, подані у знаменитій “Палінодії” (1621 р.) Захарії Копистенського; *“Сметьє отметуємо, а зерно беремо,*

уголе зоставуємо, а золото виймуємо” [РИБ Палінодія: 900–901] з подальшим уточненням: *“И мы, Россове, если для наук в краи Немецкии удаеся, не по Латинскій, але по Грецкій разум удаеся, гди, як свое власное, заходим от Греков на час короткій повіреноє, отбираємо”* [РИБ Палінодія: 900].

Перша згадка про *“Руську школу”* (*“Ruthenorum schola”*) припадає на 1546 рік, на жаль, без відомостей про особливості її мовно-навчального процесу [5: 39]. Як відомо з привілею польських королів Генриха Валуа (1574 р.) та Стефана Баторія (1577 р.), львівські міщани домоглися права посилати своїх синів до гімназій та шкіл, щоб вивчати так звані *“вільні мистецтва”*, до яких входили науки *тривіюму*: граматики, риторика, діалектика – і *квадріюму*: арифметика, геометрія, музика, астрономія [6: 128, 132].

Братства як відносні мовно-освітні секуляризатори

Каталізатором освітніх змін у XV ст. стає нова суспільна верства – українське (руське) міщанство, що певною мірою потіснило панівну й освічену духовну верству суспільства з її сакральними пріоритетами. Логічно, що перша згадка про школу стосується саме міщанської ініціативи, внаслідок якої від 16 липня 1444 року відомий документ польського короля Владислава III, що *“на вимогу райців та міщан Львова дозволяє побудувати нову школу при шпиталю біля костелу св. Духа з умовою, що вона підлягатиме раді Львова, яка, відповідно, матиме право обирати ректора цієї школи”* [ПМЛ: 94–96]. Вказівка про побудову *“нової школи”* наводить на припущення про попереднє існування шкіл із міщанської ініціативи і спростовує поширену думку, що майже до кінця XVI ст. Україна не мала власних середніх та вищих навчальних закладів.

Проте головним плодом діяльності міщанства наприкінці XV ст. стали, братства – відносні секуляризатори тодішнього життя. Братства започаткували так звану *“братську освіту”*, що заступила собою типову *“освіту чернечу”*, яка існувала у вигляді початкових шкіл при міських храмах та монастирях, де учителями були винятково церковні служителі, а отже, за мовою вона була слов’яноруська. Вся писана і друкована література того часу мала такий самий мовний характер, що підтверджують основні підручно-навчальні книги Псалтир, Часословець, Апостол.

Закономірно, що перші теоретичні роздуми про українську освіту пов’язані з провідними діячами братського і церковного руху – київським митрополитом Михайлом Рогозою та невідомим автором твору *“Пересторога”*. В *“Окружному посланні”* митрополита Рогози 1592 року про доставу підручників львівському Ставропігійському братству і заснування греко-слов’янської школи та друкарні при відновленій після пожежі Успенської церкви зазначено: *“...ученіє святихъ писаній зіло оскуді, паче Словенскаго Россійскаго языка, и всі чоловіці приложившиася простому несъвершенному Лядскому писанію, и сего ради въ различныя ереси впадоша, не відуца въ Богословіи силы съвершеннаго грамматическаго Словенскаго языка”* [Ак. ЗР 1851, т. IV, с. 42].

У *“Пересторозі”* (бл. 1605–1606 рр.) зауважено, що саме занепад власної освіти призвів до державної руїни: *“...бо коли би были науку міли, тогды бы за невідомостію своєю не пришли до таковыя погибели”*, яка, за мислителем, полягає у перейманні чужої школи та віри: *“Читаючи кроники Польскіє знайдешъ о томъ достаточні якъ Поляци Рускіє паньства пообсїдали, попріятелївшися зъ ними, и, царскіє цурки свої за Русиновъ давши, через них свої обычаї оздобные и науку укоренили, такъ, ижъ Русь посполитовавшися зъ ними, позавиділи ихъ обычаемъ, ихъ мові и наукамъ, и, не маючи своихъ наукъ, у науки Римскіє свої діти давати почали: которые зъ науками и віри ихъ навыкли, и такъ по малу-малу науками своїми все паньство Руское до віри Римской*

привели [...], и назвиска и имена собі поотмінjali, яко бы николи не зналися быти потомками благочестивыхъ прародителей своихъ” [Ак. ЗР 1851, т. IV, с. 204–205].

Як бачимо, і в документі братства, і в міркуваннях діячів братського і церковного руху аналіз ситуації здійснено у протиставному дискурсі з’ясування зовнішніх причин занепаду питомої освіти і водночас нагальної потреби створення і розвитку цієї освіти у супротиві до польсько-латинських шкіл.

Серед збережених архівних документів винятковою є “Підтвердна грамота львівського єпископа Макарія Тучапського статуту братства при церкві св. Миколи у Львові” за 28 грудня 1544 року [7: 241]. Важливим для функціонування староукраїнської (руської) мови був дозвіл Константинопольського патріарха Єремії 1589 року друкувати у братській друкарні не лише релігійну, але і світську літературу: “...не токмо часослови, псалтирі, апостоли, мінеї і треоди, требники, синаксари, євангеліє, метафрасти, хронічки, сиріч літописци і прочая книги богословов церкви нашея Христови, но і училищу потребніє і нужніє, сиріч граматику, пійтику, риторику, філософію” [ПКК, III: 17].

Згодом, 1592 року, польський король Сигізмунд III на прохання князя Костянтина Острозького підтверджує всі права та привілеї Львівського Ставропігійського братства “на встановлення школи, де б навчалися вільних наук, і друкарні для друкування книг, яка була здавна при цій церкві встановлена...” [ПНГ: 58], а королівський привілей Владислава IV 1639 року, підтверджуючи цю грамоту Сигізмунда III, наголошує на українськомовних пріоритетах і гарантує “можливості друкувати українські книжки та писання як світські, так і духовні” [...] “...разом з тим уточненням, щоб тільки однією українською (мовою) (“Ruthenico idiomate”) друкували і з такою нашою заборонаю, щоб ніхто з типографів у нашому місті Львові не друкував будь-якої книжки або писання українськими літерами або під приводом якого-небудь свого привілею для друкування польськими чи латинськими літерами, видобутого від нас, наважилися б на їхню школу собі привласнити та приписати – під карою такої втрати надрукованих книг, за якою половина штрафу припаде нашій скарбниці...” [ПНГ: 61–62]. Надалі польські королі системно підтверджували ці писані латинською мовою привілеї впродовж усього XVII ст., як і, до речі, характерний привілей короля Сигізмунда Августа від 20 травня 1572 року про зрівняння української громади Львова в політичних та економічних правах з католицькою громадою міста (1649, 1669, 1676, 1697, 1700 pp.) [ПНГ: 64, 70, 73, 76, 80].

Частковим утіленням цих привілеїв і видавничої стратегії (йдеться про використання староукраїнської (руської) мови) стали первістки видавництва: грамота Константинопольського патріарха Єремії і грамота Берестейського собору 1590 року, а відтак збірник віршів на честь митрополита Михайла Рогози “Просфонима” зукраїнізованою церковнослов’янською та грецькою мовами і перша наукова граматична праця “Граматика доброглаголивого еллинословенского языка” (“Adelphotes”) (1591 p.) [8: 205–206].

Від 1619 року відома грамота короля Сигізмунда III про заснування у Луцьку православного братства “з школою для побожнихъ наукъ людей молодыхъ потребуую...”, однак уже 1620 року король начебто через шкідливість тієї школи для унії забороняє будівництво: “...подъ срогомъ каранемъ нашимъ, будованья тамтоє церкви и школы занехати розказали” [ПКК, I–II: 5, 17]. Попри те, перший статут Луцької братської школи називає її як школу “греко-латино-славенску”, де “розныхъ діалектовъ въ нашой школі учити будуть” [ПКК, I–II: 44]. Про потребу закладати школи при Київському братстві наголошує у своєму духовному заповіті Київський митрополит Йов Борецький 1631 року: “...всему православному народови Россійскому потребнійший

пункт въ томъ тестаменте остатнее воли моее кладу, абы школы въ Братстве Киевскомъ для цвиченя діток хрестіанскихъ, а не где индеі фундованы были, подъ неблагословенемъ приказую” [ПКК, I–II, с. 407–408].

У львівській церкві Успення Пресвятої Богородиці наступник Йова Борецького Петро Могила 1632 року озвучив свою освітню стратегію, цілком вписану у православну релігійну схоластику: “...умыслилемъ фундовать школы для того, абы молодежь во вишелякой побожности, въ обычаехъ добрыхъ и въ наукахъ вызволонныхъ цвичена была, а то не въ жадный пожитокъ а ни тежь въ славу мою, только въ славу и въ честь живоначальныхъ неразділимыхъ святыхъ Тройцы Отца и Сына и святого Духа, въ пользу и утіху рода правовірнаго” [ПКК, I–II, с. 410–411]. Того ж року з його ініціативи відбулося об’єднання Київської братської школи з Лаврською школою, освячене військовим листом та наказом гетьмана Івана Петрижицького і всього Війська Запорозького: “...зезволяемъ и на то припадаемъ, и при той церкви Братской, яко и при школі новозаложенной и штиталі до ней належачомъ, обовязуемъ стоять и опоновать до гардль своихъ” [ПКК, I–II, с. 418, 421–422]. Супротивники Могили називали цю школу, чи колегію “латинскимъ и польскимъ училищемъ” не безпідставно, адже школу створено за типом латинських західноєвропейських, зокрема єзуїтських училищ, що знаменувало завершення тривалого й болісного переламу у ставленні до “латинської вчености” і виникнення синтезу “слов’яно-грецьких” елементів з “латинськими” [9: 219]. Однак це аж ніяк не засвідчило переламу у напрямку реформаційної відкритості освіти до староукраїнської (руської) мови – навіть більше: “Літературним рушієм в колегії, і навіть у друкарні Київської Лаври, ставала не стільки латинська, скільки польська мова” [10: 183]. Найкраще дух та мету навчання в колегії висловив сам Петро Могила: “Зычу, абы съ позверховными науками тымъ бардзій и над все побожность въ сердцахъ молодежи вспяна и засівана была; безъ тое абовімъ мудрость вишелякая глупствомъ предъ Богомъ есть и называется слушне” [11: 23]. Про першорядну важливість колегії для Петра Могили свідчить його польськомовний заповіт від 22 грудня 1646 року, де митрополит неодноразово згадує про Київський колегіум і даровані йому кошти для розвитку: “...zaraz na toż Collegium gotowey summy odpisuię szesć tysięcy złotych polskich...”, а також дарує бібліотеці книги різними мовами з його підписом [ПКК, I–II: 430–431].

Ректор Київської академії Йоасаф Кроковський 1693 року через митрополита Варлаама Ясинського і гетьмана Івана Мазепу просив у царів Іоанна і Петра Олексійовичів “дарчої грамоти на утримання і затвердження попередніх училищ чи шкіл [...], і на мирне і вільне у них дітей російських (себто українських. – І. Ф.) жителів і всяких православної віри ревнителів учення...” [12: 51]. Покликаючись на традиції Петра Могили, московські царі у грамоті 1694 року приписують: “...не токмо поэтики и реторики, но и философи и богословиі ученія, раченія и віденія, славеноросійскимъ и еллиногреческимъ и латинскимъ языкомъ преподавать, со усерднымъ тицаніемъ и радніемъ, отнюдь не отлучаяся ни въ чемъ святыхъ восточныхъ церкви исповіданія...” [ПКК, I–II: 489–490]. Отож грамотою лише підтверджено право на традиційну мовну освіту схоластичного потиреформаційного характеру і вперше долучено до цієї освіти так званих “дітей великоросійських” та оплату з московської скарбниці учителям: “...денегъ по пятидесять рублевъ, да ржи московской міры по пятидесять четвертей на годъ” [ПКК, I–II: 491]. Характерно, що маніфестується той самий мовний акцент на сакральних мовах, тоді як у єзуїтських школах Польщі та Литви у XVII ст. відбуваються суттєві зміни. Від часу Яна Казимира повністю виведено грецьку мову, натомість запроваджено вивчення нових мов, зокрема німецької і французької [12: 78].

Отже, в колегії не відбулося засадничих змін у ставленні до староукраїнської (руської) мови. Це означало, що в сенсі впливу на формування національної свідомості цей заклад продовжував старі традиції, що сповна віддзеркалювало ідейно-культурні та релігійні тенденції в тогочасній Україні і спершу сам *“багатоликий світ Петра Могили”* [10: 193]. Розвиток української освітньої системи йшов уторованим протиреформаційним шляхом, що Михайло Грушевський слушно назвав *“скріпленням релігійного консерватизму, назадняцтвом (ретроградством) у церковній доктрині й шкільній науці”*. Історик наголосив саме на *“могилянській добі”*, хоч *“певні підстави тому були і в попередній, передмогилянській”* [13: 27].

Мовно-освітні приписи гетьманської влади

Щойно в Гадяцькій угоді Війська Запорозького від 6 вересня 1658 року йдеться про створення академії для українців: *“Русскимъ иміть свою Академію, метрики, канцелярії и типографіи, гди бы, кромѣ польскихъ, были русские учителя”* [УУГ: 46]. Акцентує угода і на вживанні лихослів'я, за яке передбачає покарання: *“В чому, коли б трапилася оказія для збереження лихослів'я, тильно має бути чинена інквізиція з обох боків”* [УУГ: 42]. Прохання козаків викликало паніку серед єзуїтів, які мали всі підстави вважати, що другий, православний університет (*академія*), має бути заснований у Львові, на базі братського *гімнасіону*. Щоб не допустити цього, вони домоглися проголошення 1661 року своєї Львівської колегії академією (двох академій в одному місті бути не могло). Підступ єзуїтів вдався, і після зречення короля Яна Казимира представники правобережної козацької старшини на виборчому сеймі 1669 року вимагали вже, щоб, крім Києва, православні академії були засновані в Гощі та Могилеві і щоб у згаданих містах єзуїти не могли тримати своїх шкіл [14: 136–137].

Влітку 1670 року в Острозі розпочала роботу переговорна комісія з королівськими комісарами, на розгляд якої гетьман Петро Дорошенко подав 24 пункти з вимогами, що були суголосні з Гадяцькою угодою. Зокрема, у статті 5-й йшлося про створення у Києві академії, де вперше наголошено на староукраїнській (руській) мові як мові навчання: *“Академію въ Києві чтобъ строити волно, въ которой греческимъ, латинскимъ и рускимъ языкомъ Русь учити иміють, и дабы правами и волностями такъ были укрѣплены, какъ краковская академія”* [Ак. ЮЗР 1893, ч. I, т. IX: 197, 199; УУГ: 385]. Звісно, що королівські комісари не схвалили такого радикального варіанту угоди, а натомість провели паралельні переговори зі *“справжнім гетьманом”* Ханенком – і сейм зратифікував угоду наприкінці 1670 року, визнаючи лише *“вольності і привілеї”* Війська Запорозького. Утретє на термін *академія* натрапляємо у грамоті царя Петра Олексійовича від 26 вересня 1701 року, де підтверджено попередні, могилянські мовно-освітні пріоритети з традиційно-ретроградним акцентом *“отнюдь не отлучаяся ни въ чемъ святѣя восточныя церкви исповѣданія...”* [ПКК, I–II: 494].

Того самого 1670 року король Михайло Корибут Вишневецький видав польськомовну грамоту на відновлення Києво-Братського колегіуму з підтвердженням усіх його попередніх прав, а також із традиційним мовним вибором: *“...gimnasia fundować u w nich nauki polskim, lacinckim u greckiem ięzykiem tradować...”* [ПКК, I–II: 463–464]. Проте брутальне знищення братства польським полковником Пивом 1671 року засвідчує лише умовну реальність королівських приписів. З огляду на доконечне розорення *училища* і монастиря, ігумен і ректор Варлаам Ясинський звертається до громади з проханням про пожертви [ПКК, I–II: 466–467].

Промовисту освітню мотивацію має універсал гетьмана Івана Мазепи 1692 року про надання Києво-Братському монастиреві с. Більмачівки: *“...респектуючи на тотъ монастырь Братскій, всей Малороссіи потребный, для того что въ немъ”*

цвіченіе всякому зъ малороссійскихъ дітей хотячому учитися походить, надаемъ и симъ унивесаломъ нашимъ ствержаемъ сельце Бельмачовку...” [ПКК, I–II: 473].

Висновки

Попри намагання українського гетьманського проводу, зокрема Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, староукраїнська (руська) мова стала закладницею часових стереотипів та інертності мислення духовної еліти церковнослов'янського, себто панславістського вишколу. Звісно, цьому сприяло передусім те, що інші народи, зокрема чехи й поляки, створили власні національні держави, тому й поява перших чеськомовних та польськомовних сакральних пам'яток припадає на XIII ст., а то й, можливо, раніше [15: 118]. Водночас аналізований історичний період засвідчує вмотивовану увагу суспільства до питомої освіти, проте без належної потреби в ній українськомовного пріоритету. Плоди такої національної незрілості не забарились: староукраїнська мова впродовж наступного століття на колонізованій підросійській Україні була виведена з функціонування і злилася з церковнослов'янською мовою московського зрака.

1. *Нудьга Г.* Не бійся смерті. Повість-есе, історичний нарис / [вступна стаття П. Загребельного] / Нудьга Григорій. – К. : Рад. письменник, 1991. – 431 с
2. *Кралюк П.* Освітня система Острозької академії / Кралюк Петро // Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2011. – С. 275–282.
3. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / [відп. ред. Я. Д. Ісаєвич] / І. З. Мицько. – К. : Наук. думка, 1990. – 192 с.
4. *Грушевський М.* Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці / Михайло Грушевський. – Київ – Львів, 1912. – 243 с.
5. *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст. : дослідження і матеріали. Львівські історичні праці. Джерела / Іван Крип'якевич. – Львів : Інститут української археографії, 1994. – Вип. 2. – 389 с.
6. *Ісаєвич Я. Д.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII ст. / [відповід. ред. Ф. І. Стеблій] / Я. Д. Ісаєвич. – К. : Наук. думка, 1966. – 249 с.
7. *Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М.* Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – поч. XVII ст.) / [відп. ред. В. С. Горський] / В. М. Нічик, В. Д. Литвинов, Я. М. Стратій. – К. : Наук. думка, 1990. – 384 с.
8. *Ісаєвич Я. Д.* Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII веках. Б.м. и г. Оттиск : Сборник “Книга”, выш. 7. Автограф автора. – С. 199–238.
9. *Наливайко Д.* Поетики й риторики епохи бароко / Дмитро Наливайко // Українське бароко / [кер. проекту Дмитро Наливайко]. – Харків : Акта, 2004. – Том 1. – С. 219–262.
10. *Шевченко І.* Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / [авторизований переклад Марії Габлевич під ред. Андрія Ясіновського] / Ігор Шевченко. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 247 с.
11. Кієво-могилянська колегія при житні свого фундатора, кієвського митрополита Петра Могили. – К., 1890. – 23 с.
12. *Петров Н. И.* Кієвская академія во второй половіне XVII века / Н. И. Петров. – Кієв, 1895. – 171 с.
13. *Грушевський М. С.* Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. Т. VI. Кн. 1 / [упоряд., приміт. С. К. Росовецького] / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
14. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання : витоки, розвиток, проблеми / Я. Д. Ісаєвич. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
15. *Ткаченко О.* Українська мова і мовне життя світу / Орест Ткаченко. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.

Умовні позначення використаних джерел

Ак. ЗР 1851, т. IV – Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссією. – СПб., 1851. – Т. IV. – 529 с.

Ак. ЮЗР 1893, ч. I, т. IX – Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссією для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевскомъ военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе. Постановления дворянскихъ провинціальныхъ сеймовъ, въ Югозападной России. – К., 1893. – Ч. I. – Т. IX. – 445 с.

Виш. – Вишенський Іван. Твори / [вступна стаття, упорядкування, підготовка текстів та примітки І. П. Єрьомін] / Іван Вишенський. – К. : Держ. вид-во, 1959. – 267 с.

ПКК, I–II – Памятники, изданные Киевскою комиссією для разбора древних актов. Издание второе, съ дополненіями. – Киев : Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, 1898. – Томи I и II. – 616 с.

ПКК, III – Памятники, изданные Киевскою комиссією для разбора древних актов. Издание второе, съ дополненіями. – Киев : Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, 1898. – 616 с.

ПМЛ – Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / [упорядник М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів : МГКО “Документальна скарбниця Львова”; Львівський державний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1998. – 640 с.

ПНГ – Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / [упорядник М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів : МГКО “Документальна скарбниця Львова”; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2000. – 576 с.

РИБ Палинодія – Копистенский Захарія. Палинодія / Захарія Копистенский // Русская историческая библиотека. Памятники полемической литературы в Западной Руси. – СПб., 1878. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 312–1180.

УУГ – Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / [упорядк. Іван Бутич, В'ячеслав Ринсевіч, Ігор Тесленко]. – Київ–Львів : НТШ у Львові, 2004. – 1085 с.

УСПД XVI ст. – Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. / [упор., передм., приміт. В. Шевчука]. – К. : Дніпро, 2001. – Т. II. – Кн. 1. – XVI ст. – 560 с.

STATE AND RELIGIOUS FACTORS IN INTRODUCTION OF OLD UKRAINIAN LANGUAGE INTO EDUCATIONAL PROCESS DURING THE 14th-17th CENTURIES

Iryna Farion

*Lviv Polytechnic National University
vul. Stepana Bandery 12, Lviv, 79013, Ukraine
iryna.farion@gmail.com*

The subject of our research is state and religious factors in introduction of the Old Ukrainian (Ruthenian) language into educational process of late medieval and premodern times. Such influence of state and religious factors has been carried out by means of two environments: governmental-noble and ecclesiastical-educational. Until the present day, these problems had no system research and had not been examined in the context of sociolinguistic studies about the status of the Old Ukrainian language. This is due to its relevance. The research novelty lies in the research subject itself, involvement of new sources and complex research methods.

Empirical and descriptive methods are used in the article, providing for attraction of little known sources and its linguistic and extra-linguistic analysis, method of comparative historical analysis of the

Old Ukrainian language functioning in the educational field and attracting materials of interdisciplinary spectrum: history, philosophy, and religious studies. The synthesis of these methods makes it possible to present a problem in a universal context and to outline prospects for further research of the Old Ukrainian language status through the prism of educational discourse.

Material has been analyzed based on three main issues: history of Ukrainian linguistic school system, fraternity as relative linguistic and social secularizers, and linguistic and educational requirements of Hetman's power. School system development in the analyzed time has demonstrated the transition from monastic-church education in deacon schools to brethren schools. However, such institutional transition showed no change in teaching of the language course: foreign language, particularly the Old Church Slavonic language as sacral one continued to occupy the leading position and the Old Ukrainian (Ruthenian) language had become neither a teaching subject, nor a teaching language. This is evidenced by the sources of those times, particularly works of Ivan Vyshenskyi, Zachariah Kopystenskyi and others. In the same time, linguistic-social consciousness of the time evidenced growing need of the society in having a native, not foreign language school as witnessed by "Dukhovny zapovit" (1577) by Vasyl Zahorovskiyi, "Palinodia" (1621) by Zachariah Kopystenskyi, "Perestoroha" (1605–1606) and others. Fraternal movement figures had been finding out the reasons of native education decline and realized the need for orthodox schools as opposed to Polish-Latin institutions. That was expressed by appeals to Patriarch of Constantinople Jeremias and Polish King Sygizmund III. However, there were no principal linguistic changes for the benefit of the Old Ukrainian language in educational field and the Kyiv Mohyla Collegim had the most retrograde position there. This institution continued old traditions of the Old Church Slavonic language cultivation.

In contradiction to educational-cultural environments, linguistic and educational requirements of the power of Hetmans Ivan Vyhovsky, Petro Doroshenko, Ivan Mazepa were directed at cultivation and strengthening of the Old Ukrainian language through its introduction into education institutions and establishment of academies.

Nevertheless, as shown in the analysis, the Old Ukrainian language has become the founder of time stereotypes and passivity of thinking of cultural elite of Old Church Slavonic education. The reason for this is, primarily, the absence of own state, common orthodox space and improperly formed national self-identity. Fruits of such national immaturity came quickly: During the next century, the Old Ukrainian language in colonized Russian dependent Ukraine had been withdrawn and merged with the Old Church Slavonic language of Moscow sample.

Key words: state and religious factors, Old Ukrainian (Ruthenian) language, fraternities, linguistic and educational requirements, cultural-educational environment.

Стаття надійшла до редколегії 17 червня 2016 року
Прийнята до друку 5 вересня 2016 року